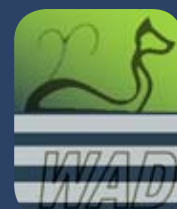
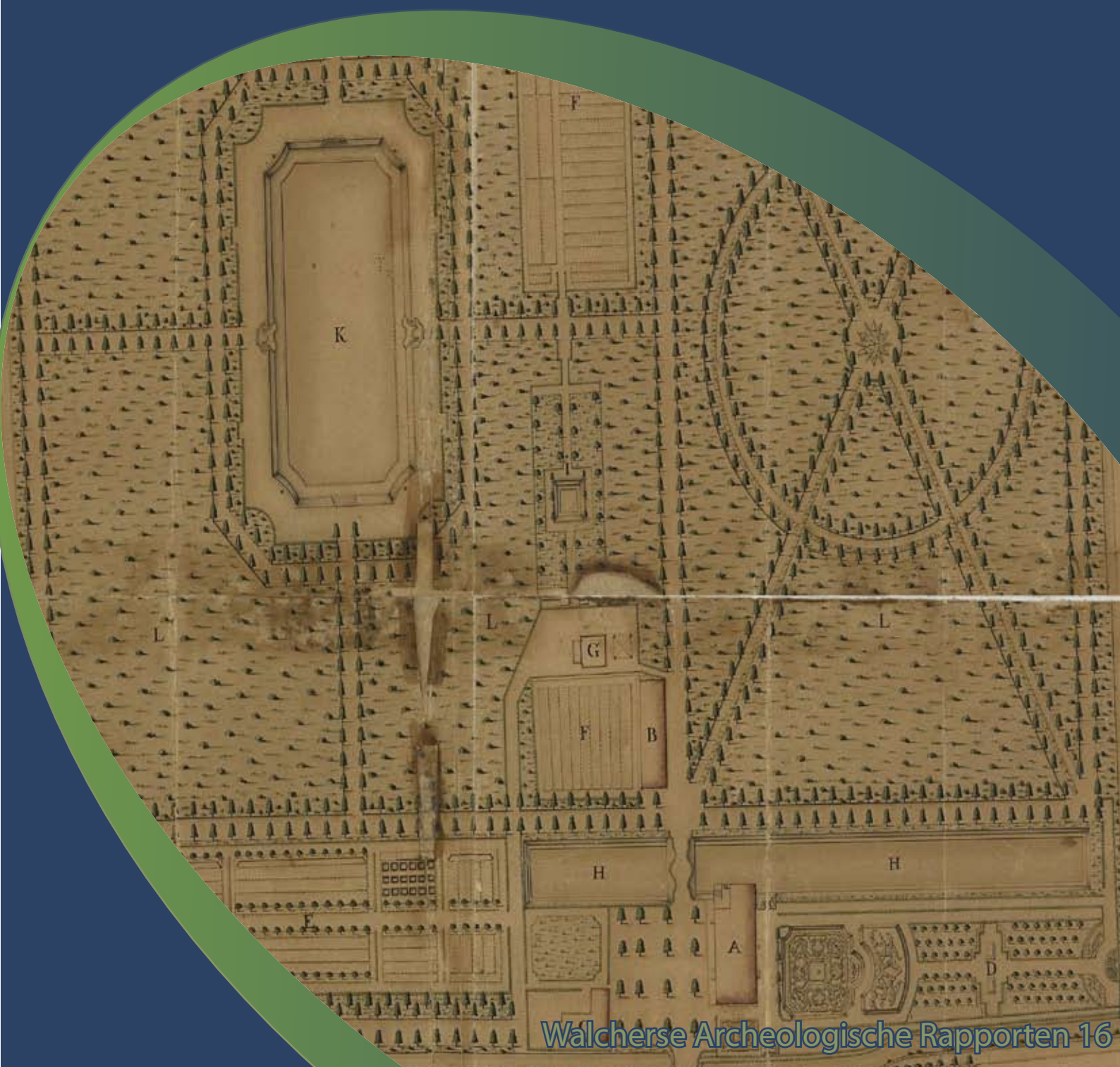

Elzenoord opgespoord.
Archeologisch bureau- en
proefsleuvenonderzoek op het hof Elzenoord
te Vrouwenpolder, gemeente Veere.

Walcherse Archeologische Dienst

Colofon

Elsenoord opgespoord. *Archeologisch bureau- en proefsleuvenonderzoek op het hof Elzenoord te Vrouwenpolder, gemeente Veere.*

Walcherse Archeologische Rapporten 16
WAD-Projectcode VEVR-09-002

Auteur
R. Conijn & B. Silkens

Afbeeldingen
WAD tenzij anders vermeld

Autorisatie—B.H.F.M. Meijlink

Uitgegeven door
Walcherse Archeologische Dienst
Postbus 70
4330 AB Middelburg
Tel: 0118-67 88 03
Fax: 0118-62 80 94
e-mail: b.meijlink@middelburg.nl

ISBN: 978-90-78877-23-3

Domburg, 2010

Omslag

Plattegrond van het voormalige hof Elsenoord, opgemaakt door Joseph Massol rond 1765.

Bron: Zeeuws Archief, KZGW, ZI-II-1298

© Walcherse Archeologische Dienst, augustus 2010

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De WAD aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoud

Samenvatting	4
Administratieve gegevens	5
1 Inleiding	6
1.1 Aanleiding van het onderzoek	
1.2 Ligging van het onderzoeksgebied	
1.3 Huidig gebruik en toekomstig gebruik	
1.4 Doel van het onderzoek	
1.5 Werkwijze	
2 Geologie en bodem	9
3 Historisch kader en verwachting	10
3.1 Algemeen	
3.2 IJzertijd en Romeinse Tijd	
3.3 Vroege Middeleeuwen	
3.4 Late Middeleeuwen	
3.5 Nieuwe Tijd	
4 Verstoringen	13
5 Archeologie en proefsleuvenonderzoek	15
5.1 Onderzoeksgeschiedenis	
5.2 Archeologische waarden	
5.3 Proefsleuvenonderzoek	
6 Vondsten uit 't Hof Elzenoord	19
6.1 Inleiding	
6.2 Het 'Deventer systeem'	
6.3 Keramiek	
6.4 Glas	
6.5 Metaal, pijpen, bouw materiaal en bot	
6.4 Waterput	
6.4 Conclusie	
7 Botanische macroresten	22
8 Conclusies en aanbevelingen	23
Literatuur	25

Samenvatting

Gedurende de Gouden Eeuw zijn op Walcheren vele buitenplaatsen gebouwd. Na de Gouden Eeuw zijn de meeste hiervan echter in verval geraakt en uiteindelijk verdwenen. Het project Verborgene Buitens van Walcheren is erop gericht deze verdwenen buitenplaatsen beter herkenbaar te maken. De veelvuldig beschreven buitenplaats Elzenoord te Vrouwenpolder maakt deel uit van dit project. Het onderzoeksgebied is momenteel in gebruik als boerenbedrijf met camping. De bewoningsgeschiedenis van het onderzoeksgebied gaat zeker terug tot de 17e eeuw. Op de kaart van Visscher-Roman uit 1650 is bebouwing op de locatie zichtbaar. Vanaf begin 18e eeuw is uit verschillende bronnen bekend dat zich hier een buitenplaats met park heeft bevonden.

Om een inschatting te maken van de te verwachten archeologische waarden op deze locatie werd door de Walcherse Archeologische Dienst een bureauonderzoek uitgevoerd, gevolgd door een beperkt proefsleuvenonderzoek. Doel was het localiseren van het voormalige hoofdgebouw van het 18e-eeuwse Hof Elzenoord.

Het gebouw bleek zeer grondig gesloopt te zijn tot en met de funderingen. Bouwmaterialen zijn verkocht en mogelijk (deels) gebruikt voor de bouw van de de Marechaussee Kazerne te Westkapelle. De contouren van het hoofdgebouw konden op basis van uitbraaksporen en kalkmortelresten toch in kaart worden gebracht. Meer substantiële resten van de fase voorafgaand aan het buiten werden wel teruggevonden. Het gaat om goedbewaard muurwerk en een ronde waterput die ontsnapt zijn aan het sloopwerk. In de waterput werd een beperkte hoeveelheid gebruiks aardewerk gevonden dat dateert uit het laatste kwart van de 16e-eerste helft 17e eeuw, de fase voorafgaand aan het buiten.

In het kader van het project Verborgene Buitens en het visualiseren van elementen van de buitenplaats, zou gedacht kunnen worden aan het terugbrengen van de contouren van het hoofdgebouw door middel van beplanting of paden. Ook zou de waterput weer in ere hersteld kunnen worden, ermee rekening houdend dat deze eigenlijk tot een oudere fase behoort.

Administratieve gegevens

Soort onderzoek:	Bureauonderzoek/Proefsleuvenonderzoek
Provincie:	Zeeland
Gemeente:	Veere
Plaats:	Vrouwenpolder
Toponiem:	't Hof Elzenoord
Coördinaten onderzoeksgebied:	32085,0007/400267,0086; 32094,4719/400260,6147; 32081,4766/400239,8898; 32072,0440/400245,8173
Oppervlakte plangebied:	ca. 8 ha;
Oppervlakte onderzoeksgebied:	ca. 280 m ²
Kadastrale gegevens: Kaartblad:	Gemeente Veere 42D
CIS-code. Archis II:	34728 & 35503
Opdrachtgever:	Hofstede Elzenoord Dhr. K. Mesu Kon. Emmaweg 2A 4354 KC Vrouwenpolder 0118-591024 / 06-20265326 info@elzenoord.nl
Bevoegd gezag:	Gemeente Veere Namens deze: B.H.F.M. Meijlink Walcherse Archeologische Dienst (WAD) Postbus 6000 4330 LA Middelburg e-mail: b.meijlink@middelburg.nl
Beheer en plaats van documentatie:	Zeeuws Archeologisch Archief (ZAA) Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) Postbus 49, 4330 AA Middelburg Beheerder: dhr. J.J.B. Kuipers Tel.: 0118-670870, fax: 0118-670880 e-mail: jjb.kuipers@scez.nl
Beheer en plaats van vondsten :	niet van toepassing
Complextype :	niet van toepassing
Autorisatie:	Drs. B.H.F.M. Meijlink Senior archeoloog WAD
ISBN-nummer	978-90-78877-23-3

1. Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Het onderzoek kadert binnen het project Verborgten buitens. Hiermee wil de Stichting Landschapsbeheer Zeeland, in samenwerking met de Walcherse gemeenten, de Stichting Particulier Historische Buitenplaatsen en de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland een aantal oude buitenplaatsen op Walcheren weer (deels) in ere herstellen en zo beter bekend maken bij het grote publiek. Hiervoor worden historische elementen weer teruggebracht.

Het archeologisch bureauonderzoek is uitgevoerd door stagiair R. Conijn onder begeleiding van drs B. Silkens en drs. B.H.F.M. Meijlink van de Walcherse Archeologische Dienst.

Aansluitend op het bureauonderzoek is in juli 2009 het proefsleuvenonderzoek uitgevoerd door drs. B. Silkens en R. Conijn.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

De Koningin Emmaweg ligt ten westen van Vrouwenpolder. Het plangebied ligt net buiten de historische kern van Vrouwenpolder in de richting van Oostkapelle. Het gebied is gelegen tussen twee dijken, de Noorddijk en de voormalige Westdijk, de huidige Koningin Emmaweg (fig.1).

De oppervlakte van het totale perceel van het oorspronkelijke hof bedraagt circa 8 ha, het onderzoeksgebied is circa 280 m².

3.3 Huidig gebruik en toekomstig gebruik

Het plangebied is momenteel in gebruik als boerenbedrijf en camping. Op het terrein zijn twee woningen en twee grote schuren aanwezig. Als onderdeel van het terugbrengen van de glorie van het oude buiten werd recentelijk het voormalige sterrenbos weer aangelegd.

Het onderzoeksgebied is momenteel in gebruik als grasland. Op het noordelijke deel bevindt zich een deel van de aangelegde tuin van de vakantiewoning.

1.4 Doel van het onderzoek

Dit bureauonderzoek vindt anders dan gebruikelijk niet plaats op grond van het Walchers archeologiebeleid, zoals dat in begin 2006 is vastgesteld in de Nota Archeologische Monumentenzorg Walcheren. Zoals onder 1.1 aangegeven is de motivatie voor dit onderzoek het beter bekend maken van historische buitenplaatsen, zoals de doelstelling van het project Verborgten Buitens aangeeft.

Het archeologische doel van dit onderzoek is het opstellen van een verwachtingsmodel voor aanwezigheid en de mate van conservering van archeologische resten. In dit onderzoek toetsen we dit in de opsporing van het hoofdgebouw. Behoud in situ is tijdens het onderzoek het belangrijkste uitgangspunt.

De volgende onderzoeksvragen zijn opgesteld voor het plangebied:

Kan er op basis van reeds bekende gegevens een stratigrafie voor het plangebied worden opgesteld?

Zijn in de ondergrond de archeologische resten van het hoofdgebouw van Hof Elsenoort aanwezig? Zo ja, wat is de precieze aard en locatie van deze ondergrondse resten?

Wat is de mate van conservering van de sporen en structuren?

Kan er ondanks de beperkingen van behoud in situ een fasering tussen verschillende sporen, structuren en vondsten aangebracht worden en hoe luidt deze? Is er sprake van continu gebruik van hetzelfde hoofdgebouw en wat is de relatie van eventuele structuren met de nog bestaande bebouwing?

Zijn er sporen van de indeling en eventueel specifieke functie van de ruimtes binnen het gebouw terug te vinden?

Zijn er op basis van het onderzoek uitspraken te doen over de materiële cultuur en de leefomstandigheden van de bewoners?

In welke mate zijn deze waarden reeds verstoord door recente graafwerkzaamheden?

Welke vorm van onderzoek is nodig om de aanwezigheid van archeologische waarden en hun omvang, ligging, aard en datering voldoende te kunnen bepalen om te komen tot een selectiebesluit?

Voor dit onderzoek werd een afzonderlijk Programma van Eisen geschreven (Silkens2009). Het onderzoek is uitgevoerd conform de voorschriften opgesteld in dit PvE.

1.5 Werkwijze

Teneinde tot een gedegen verwachtingsmodel en een advies voor vervolgstappen te komen is het bureauonderzoek overeenkomstig de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) 3.1 als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 1 wordt de aanleiding voor en het doel van het onderzoek, de afbakening van het plan- en onderzoeksgebied, het huidige gebruik en de consequenties voor het toekomstige gebruik beschreven (KNA 3.1 LS01 en LS02). Ook wordt in deze paragraaf kort ingegaan op het beleidskader waarbinnen het archeologisch onderzoek valt en de geraadpleegde bronnen. Vervolgens worden in hoofdstuk 2 de aardwetenschappelijke waarden belicht (KNA 3.1 LS04). In hoofdstuk 3 wordt dieper ingegaan op de historische situatie, de onderzoeksgeschiedenis en de bekende archeologische waarden en monumenten. In hoofdstuk 4 worden de verstoringen uit het verleden bekeken (KNA 3.1 LS03 en LS04). In hoofdstuk 5 wordt vervolgens een gespecificeerde archeologische verwachting opgesteld (KNA 3.1 LS05). De resultaten van het proefsleuvenonderzoek worden besproken in hoofdstuk 6 en in hoofdstuk 7 wordt tenslotte een waardering en advies voor eventuele vervolgstappen geformuleerd.

Ten behoeve van het bureauonderzoek zijn de volgende bronnen geraadpleegd:

Adressen (al dan niet digitaal)

- ARCHIS (AMK, IKAW, onderzoeken en waarnemingen)

- NedBrowser gemeente Veere (topografie,

kadastergegevens en luchtfoto's)

- Geoweb/CHS (Cultuurhistorisch Hoofdstructuur Provincie Zeeland)

- Google earth

- Zeeuws Archief (historische kaarten, foto's, kadastrale minuut)

- Zeeuwse Bibliotheek (fotobank)

- Zeeuws Archeologisch Archief (aanvullende archeologische gegevens)

- Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (publicaties archeologisch onderzoek)

Historische kaarten/prenten:

- Visscher-Romankaart (1678)

- Topografische kaart van de gebroeders Hattinga (1750)

- Kaart van Elsenoort door J. Massol (1765)

- Prenten door J. Arends van de buitenplaats Elsenoort (1771-1772)

Aardwetenschappelijke kaarten

- de geomorfologische kaart van Nederland (1:50.000)

- geologische kaart van Nederland, RGD (1:50.000), Zeeuwsch-Vlaanderen

- geologische kaart van Nederland, RGD (1:250.000), Zeeland. Holoceen.

- bodemkaart van Nederland door Bennema & Van der Meer (1:50.000)

Voornaamste literatuur: zie literatuurlijst achteraan.

NB: in verschillende bronnen wordt het plangebied met verschillende benaming aangeduid. Momenteel is de naam Elzenoord, wat eigenlijk een onjuiste benaming is, omdat het oorspronkelijke hof Elsenoort genoemd was, naar de toenmalige eigenaar Verelst. Blijkbaar heeft men gedacht dat de buitenplaats oorspronkelijk naar de boomsoort de Els was vernoemd en dat het meervoud hiervan in nieuwe spelling "elzen" moest zijn.

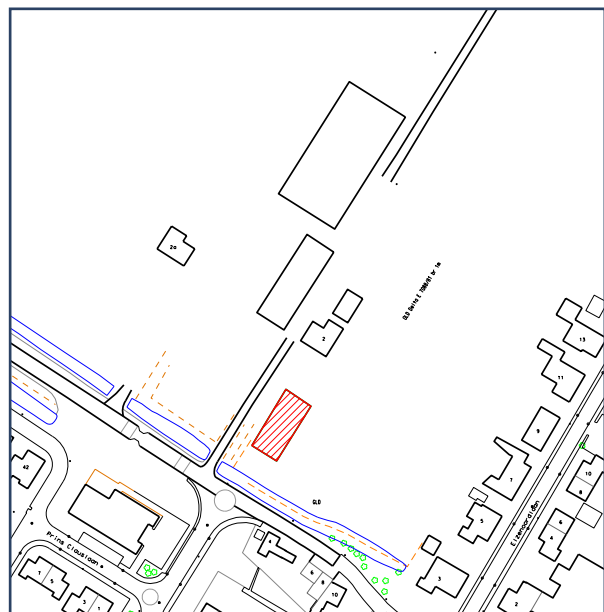
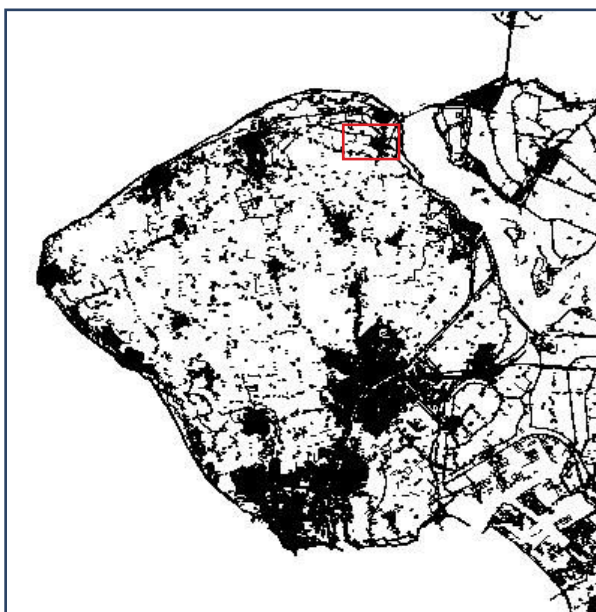

Fig. 1 Kaart van Walcheren met de topografische kaart (boven) waar Elzenoord op staat aangegeven (blauw omcirkeld). Het onderzoeksgebied is rood aangegeven op het detail. Bron: Topografische Dienst Nederland & NedBrowser gemeente Veere

2. Geologie en bodem

De ondergrond in dit noordelijk deel van Walcheren betreft volgens de nieuwe geologische indeling het Laagpakket van Walcheren in de Formatie van Naaldwijk (Na6). Deze formatie is gedurende het laatste geologische tijdperk, het Holoceen, afgezet onder invloed van de zee.

De Geomorfologische kaart classificeert de bodem als volgt: Vlakte met getij-afzettingen (2M35). Volgens de Bodemkaart 1994 (ARCHIS): Kalkrijke poldervaaggronden; lichte zavel, profielverloop 2 (Mn12A). Volgens de bodemkaart 1952 (Bennema & van der Meer): Overslibde, zavelige hoge plaatgrond, beneden 80 cm overgaande in grof zand (Mnk8a) (fig. 3).

Lithologisch gezien bestaat de ondergrond voornamelijk uit zeeklei en zand. Het plangebied ligt in een polder, dat ergens tussen 1260 en 1433 werd drooggelegd. Aanvankelijk heette deze polder de Kerkepolre (het gebied tussen de Monnikendijk, Dorpsdijk, Westdijk (de huidige Koningin Emmaweg) en Noorddijk). Vrouwenpolder bevindt zich op zogenaamd "nieuwland", een naam die werd gegeven aan land dat gewonnen was van de zee en daarom "nieuw" van aard was. Oorspronkelijk heette Vrouwenpolder daarom Niepolre.

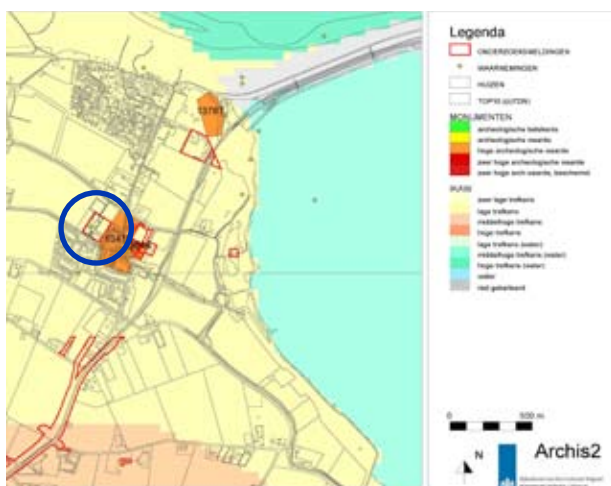

Fig. 2 De IKAW, met blauw omcirkeld de locatie van het plangebied, kent een lage verwachting (licht geel) toe aan het gebied. Bron: ARCHIS 2

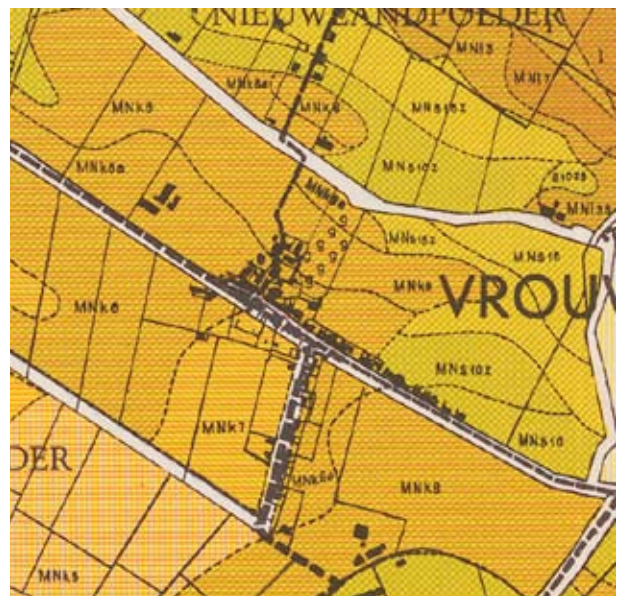

Fig. 3 Vrouwenpolder en omgeving op de bodemkaart van Bennema & Van der Meer 1952.

opgraving die ter plekke van het voormalige Kanunikkenklooster heeft plaatsgevonden. Omdat dit klooster zeer dicht bij het plangebied gelegen is, is eenzelfde gelaagdheid voor Elzenoord te verwachten. In het rapport wordt tot een diepte van 150 cm onder maaiveld een stratigrafie van wad- en kwelderafzettingen beschreven, die toebehoren aan het Laagpakket van Walcheren (welke is ingedeeld tot de Formatie van Naaldwijk) (Tichelman, 2004).

Vanwege de relatief jonge ouderdom van het sediment, namelijk vanwege een voortdurend proces van afwisselend erosie en sedimentatie als gevolg van blootstelling aan getijdenwerking waardoor eventuele oudere afzetting verdwenen zullen zijn, kent de IKAW een lage archeologische verwachting toe aan het plangebied. De IKAW is in dit onderzoek geen relevant hulpmiddel, omdat het blijkbaar geen rekening houdt met archeologische verwachting vanaf de late middeleeuwen (fig. 2).

In rapport 237 van het Archeologisch Diensten Centrum "Veere, Vrouwenpolder Kanunikkenklooster" is een interpretatie gegeven van de stratigrafie van de profielwanden van de

3. Historisch kader & verwachting

3.1 Algemeen

Tijdens de 17de eeuw, de Gouden Eeuw, stijgt de welvaart aanzienlijk door de bloeiende handel met en exploitatie van koloniën in de Oost en later ook de West. Middelburg is in die tijd een belangrijke havenstad. Ook de VOC heeft er een kantoor. Door de stijgende welvaart neemt de behoefte naar meer luxe onder de rijken toe. Het fenomeen buitenplaatsen doet in deze tijd haar intrede. 't Hof Elsenoord is een van de ruim 200 buitenplaatsen die in deze tijd gebouwd zijn op Walcheren.

3.2 IJzertijd en Romeinse Tijd

Bewoningsresten uit de IJzer- en Romeinse tijd bevinden zich gewoonlijk op de top van het Hollandveen. Het plangebied bevindt zich echter op de afzettingen van Naaldwijk die pas laat in het Holoceen zijn afgezet. Daarnaast zal het Hollandveen als het zich heeft kunnen vormen, vaak geërodeerd zijn onder invloed van zee.

Archeologische resten uit de IJzertijd en Romeinse tijd zijn bijgevolg niet te verwachten.

3.3 Vroege Middeleeuwen

Ook in deze periode bevindt het plangebied zich in een getijdenbekken, en zal er continu sprake zijn geweest van sedimentatie en erosie. Het gebied vormt geen geschikte locatie om zich te vestigen.

Archeologische resten uit deze tijd worden daarom niet verwacht.

3.4 Late Middeleeuwen

Vanaf het moment van inpoldering van het gebied waar ook het plangebied zich bevindt, dat op zijn nauwkeurigst bepaald kan worden op ergens tussen 1260 en 1433, wordt de polder bewoond en bewerkt.

Uit deze periode worden archeologische resten verwacht. Zoals bekend uit de verschillende historische bronnen kunnen zich op de onderzoekslocatie resten van de boerderij bevinden die de voorloper van de buitenplaats was.

Fig.4 : De Visscher-Roman kaart uit 1678, met ten westen van Vrouwenpolder een gebouw aangegeven in de nabijheid van het huidige Elsenoord.

Bron: Zeeuws Archief

3.5 Nieuw Tijd

Uit de periode van voor de inpoldering van Noord Walcheren zijn nauwelijks of geen sporen van bewoning te verwachten, omdat door voortdurende getijdenwerking de ondergrond ernstig verstoord zal zijn. Op de rest van Walcheren treft men veelal bewoning op kreekruggen aan, omdat deze hogere gelegen gebieden veilige woonlocaties vormden, maar in Noord Walcheren zijn geen kreekruggen gevormd.

De archeologische waarden van het plangebied gaan, uitgaande van historische bronnen, terug tot in ieder geval 1678. Op de kaart van Visscher-Roman die uit dat jaar stamt, is bebouwing te zien (fig. 4). Het is goed mogelijk dat er een middeleeuwse voorloper van de boerderij ter plekke heeft gestaan.

In 1705 wordt de Middelburgse arts en bewindhebber van de West-Indische compagnie Michiel Pille eigenaar van de boerderij, die hij laat slopen en er een landhuis laat bouwen die hij "het Hof de Pille-Grim" noemt (van den Broeke, 2001). Dit heeft hij allicht gedaan als knipoog naar de ontstaansgeschiedenis van Vrouwenpolder. Dit dorp dat namelijk eerst "Niepolre" ofwel "Nieuwdorp" heette, is later omgenoemd naar

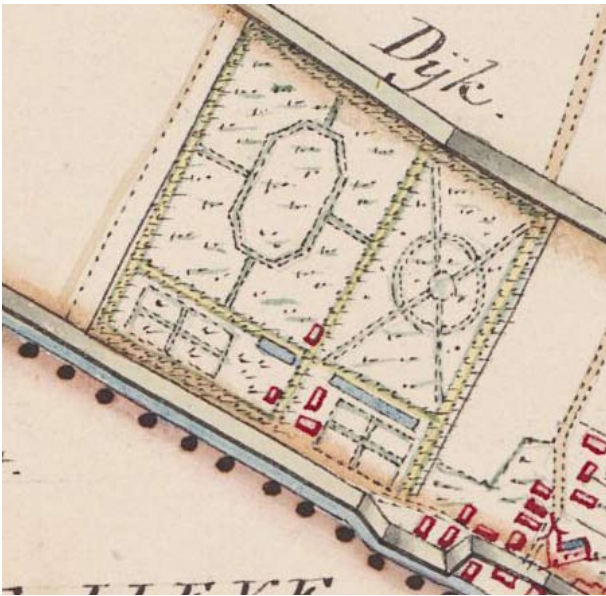

Fig. 5: Het hof Elsenoort op de kaart van de gebroeders Hattinga (ca. 1750).

Bron: Zeeuws Archief, KZGW, Atl-Hattinga-Zeel-I-17

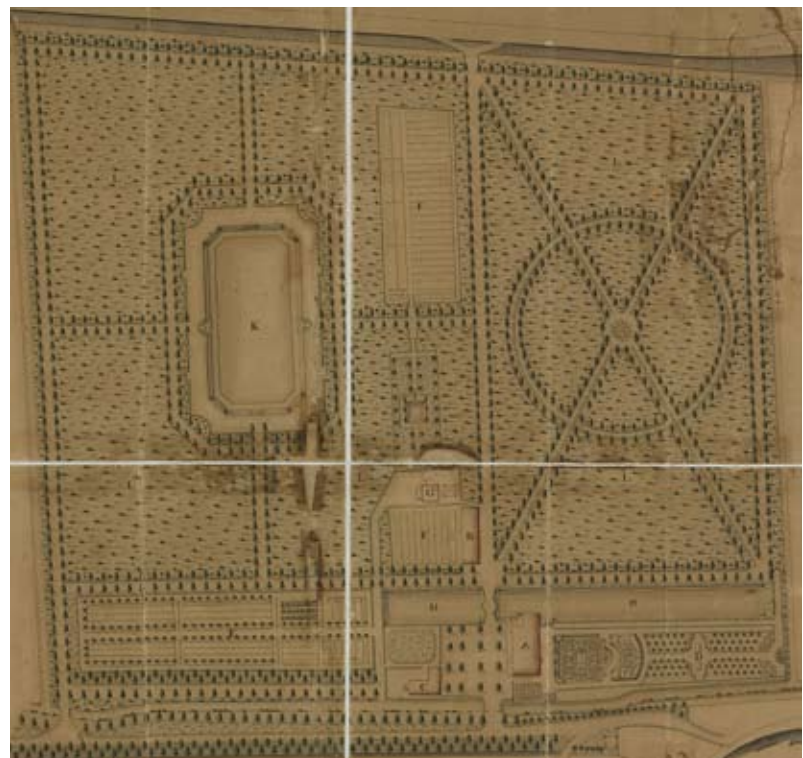
Onze Vrouwe in den Polder omdat, volgens de overlevering, de parochieterplekke een afbeelding van Maria herbergde die op bijzondere wijze tot stand zou zijn gekomen: hij zou zijn opgetekend door een mystiek figuur, misschien wel een engel. Hierop werd Vrouwenpolder in de wijde omgeving bekend en vormde het een pelgrimsoord.

In 1736 wordt het hof omgedoopt naar " 't Hof Elsenoort", naar de nieuwe eigenaar Johan Louis Verelst (van den Broeke, 2001). Joseph Massol krijgt in 1765 van de familie Verelst de opdracht om het hof en de tuinen op te meten en te tekenen. Deze kaart die met veel precisie is opgesteld vormt een goede bron voor het bepalen van waar het originele landhuis moet hebben gestaan (fig. 6).

In de bronnen wordt nog melding gedaan van verscheidene andere eigenaren door de tijd heen, maar noemenswaardig voor dit onderzoek is het bezit van de

Fig. 6: De plattegrond van Elsenoort door J. Massol vervaardigd in 1765.

Bron: Zeeuws Archief, KZGW, ZI-II-1298

heer J. van der Minne in 1879, die dankzij overerving eigenaar wordt. Hij besluit tot afbraak van het ondertussen vervallen landhuis en bouwt er een hofstede. In zijn aantekeningen, zoals bewaard in het Zeeuws Archief, wordt melding gemaakt dat de materialen van het afgebroken landhuis verkocht zijn ten behoeve van de opbouw van de Marechaussee Kazerne te Westkapelle (Zeeuws Archief, KZGW inv.nr. 268).

Rond het jaar 1750 tekenden de gebroeders Hattinga een topografische kaart van Walcheren (fig. 6). Hierop staat Elsenoort ook getekend. Bij vergelijking met de kaart van Massol valt op dat de kaart van Hattinga een licht gewijzigde situatie weergeeft, met name ter hoogte van het hoofdgebouw. Vermoedelijk geeft deze kaart de situatie weer vóór het hof in bezit kwam van Verelst (fig. 5).

Samen met de kaart van Massol uit 1765 beschikken we nu over twee vrij precies opgetekende plattegronden van Elsenoort, waarbij de kaart van Hattinga ook bruikbaar is om de precieze locatie vast te stellen als we deze kaart eiken aan hedendaagse kaarten.

Van het oord zijn verschillende fraaie tekeningen gemaakt, onder andere een reeks door dhr. Jan Arends in de jaren 1771 en 1772. Ze geven een indruk van hoe het Hof en de hoftuinen er destijds uit hebben moeten zien (fig. 7).

Fig. 7: tekeningen van t Hof Elsenoort door J. Arends vanaf de weg met het herenhuis zichtbaar aan de rechterzijde (boven), en zicht op één van het sterrenbos (onder).

Bron: Zeeuws Archief, KZGW, ZI-II-1300f & 1301

4. Verstoringen

Van belang voor het archeologisch onderzoek is de bepaling of tijdens de aanleg van de huidige bebouwing het archeologische bodemarchief werd verstoord, door bijvoorbeeld kelders, (paal) funderingen of andere graafwerkzaamheden.

In het Zeeuws Archief is een bron gevonden waarin de bouw van betonnen bakken staat beschreven, maar de precieze locatie van deze bakken op het erf is niet bekend.

Bij controle van het onderzoeksgebied op aangelegde bekabeling of gasleidingen is gebleken dat er zowel een coaxkabel als een gasleiding door het onderzoeksgebied loopt (fig. 8). Tijdens het graven van de sleuf voor de gasleiding werd er reeds muurwerk aangetroffen (mond. med. Dhr. Mesu). Bij het aanleggen van de proefsleuven zal hier rekening mee gehouden worden.

In de jaren '70 van de vorige eeuw werd het terrein ter hoogte van het voormalige hoofdgebouw deels afgegraven voor het dempen van het westelijke deel van de vijver. Hierbij werd een 50 cm van de bovengrond verwijderd, maar werden naar verluidt geen structuren of grote hoeveelheden puin verwijderd (mond. med. dhr. Mesu). Het is echter wel aannemelijk dat de onderliggende archeologische resten in zekere mate schade hebben ondervonden van de afgraving.

Uit het boek van Van den Broeke (Van den Broeke, 2001) valt op te maken dat het hof vrijwel volledig is afgebroken en dat de resten zijn hergebruikt voor de bouw van de Marechaussee kazerne in Westkapelle.

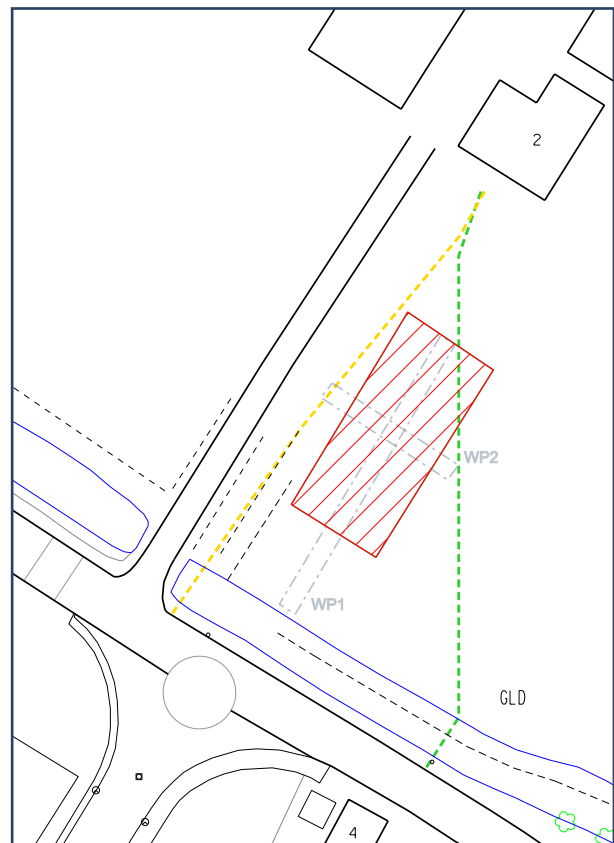

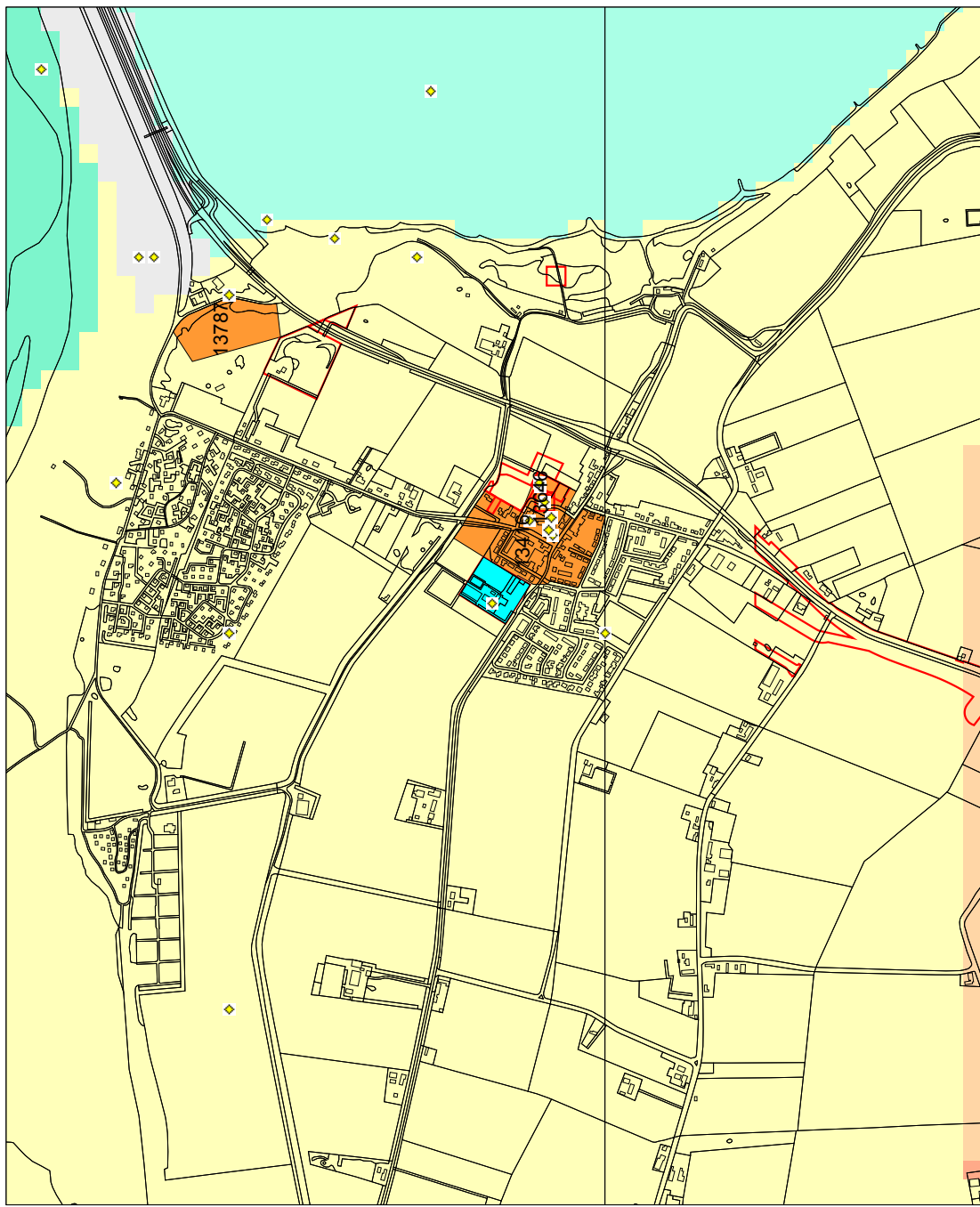
Fig. 8 Detail met het trace van de gas- (groen gestippeld) en COASleiding (geel gestippeld). De verwachte contour van het hoofdgebouw staat rood gearceerd weergegeven, de proefsleuven grijs.

Bron: KLIC; bewerking WAD.

't Hof Elsenoord - Vrouwenpolder

ARCHIS-gegevens

33665 / 401593

30480 / 398990

21-04-2009
Walcherse Archeologische Dienst

Legenda

- VONDSMELDINGEN
- WAARNEMINGEN
- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- MONUMENTEN
  - archeologische betekenis
  - archeologische waarde
  - hoge archeologische waarde
  - zeer hoge archeologische waarde
  - zeer hoge arch waarde, beschermd
- IKAW
  - zeer lage trefkans
  - lage trefkans
  - middel-hoge trefkans
  - hoge trefkans
  - lage trefkans (water)
  - middel-hoge trefkans (water)
  - hoge trefkans (water)
  - water
  - niet gekarteerd

0 500 m

Archis2

rijksdienst voor
archeologie,
cultuurerfgoed
en monumenten

Fig. 9 't Hof Elsenoord met gegevens uit het het Archeologisch Informatiesysteem voor Nederland. Het plangebied staat blauw aangegeven.

5. Archeologie & proefsleuvenonderzoek

5.1 Onderzoeksgeschiedenis

In verschillende werken is informatie te vinden over Elzenoord. De heer J. van der Minne, die eigenaar van Elzenoord was van 1879 tot 1902, heeft in 1911 de bewoningsgeschiedenis zoals die toentertijd bekend was opgeschreven. De heer M. van den Broeke heeft in 2001 een boek uitgebracht, Jan Arends. Buitenplaatsen op Walcheren. Aansluitend: leven en werken van Jan Arends (1738-1805), waarin de bekende geschiedenis van Elzenoord staat beschreven, met prenten van J. Arends.

In de nabije omgeving van het onderzoeksgebied heeft archeologisch onderzoek plaatsgevonden naar het Kanunnikenklooster van Vrouwenpolder dat in 1452 gesticht is. Er is in de bronnen echter geen directe link met 't Hof Elsenoord te vinden.

5.2 Archeologische waarden

Het plangebied bevindt zich naast een gebied van hoge archeologische verwachting zoals aangegeven op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK). Dit gebied is geregistreerd als plek waar het voormalige Kanunnikenklooster heeft gestaan.

De Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) geeft voor het plangebied een lage verwachting aan, maar zoals eerder aangegeven houdt deze IKAW in dit geval blijkbaar geen rekening met archeologische waarden vanaf de middeleeuwen.

Fig.10 Aanleg van werkput 1 op de voormalige locatie van het hoofdgebouw.

5.3 Proefsleuvenonderzoek

5.3.1 Werkwijze

Twee proefsleuven zijn in kruisvorm op de plek waar vermoedelijk de buitenmuren van het herenhuis van het hof zich bevonden aangelegd. De aanleg werd uitgevoerd met behulp van een kraanmachine met een bakbreedte van 1 meter. De lengte van beide sleuven bedraagt ongeveer 20 meter.

Werkput 1 (NO-ZW georiënteerd) kon naar het noorden toe niet volledig worden doorgezet door de aanwezigheid van een aangelegde tuin. Zo kon de noordelijke zijde van het voormalige hoofdgebouw niet worden gedocumenteerd.

5.3.2 Resultaten

Werkput 1

Binnen werkput 1 werden enkele één-steens muurtjes teruggevonden die mogelijk een indeling van het hoofdgebouw vormden. De resten waren slecht bewaard. Ook vloeren waren niet meer aanwezig. Het lijkt erop dat al het muurwerk, zowel opstaand als funderingen bij de sloop van het gebouw verwijderd zijn. Het archiefonderzoek toonde aan dat dit materiaal vermoedelijk hergebruikt werd voor de bouw van

Fig. 11 Resultaten van het proefsleuvenonderzoek geprojecteerd op de kaart van Massol. In de beige zone werd puin en kalkmortel aangetroffen. De zone valt precies samen met de door Massol aangegeven contouren van het hoofdgebouw. In rood zijn muren en uitbraaksporen aangegeven. De waterput staat groen weergegeven. In het zuidoostelijke deel van WP 1 werd, bruin weergegeven, een meer humeus pakket gevonden (tuin?). Bron: Zeeuws Archief; bewerking WAD

Marechaussee Kazerne te Westkapelle..

De hele zone van het hoofdgebouw kon wel herkend worden aan de hand van een verstoord pakket met een grote hoeveelheid witte kalkmortel. Soortgelijk grondige sloop werd ook vastgesteld op het Hof Ramsburg, waar ook enkel de uitbraaksleuven met witte kalkmortel werden teruggevonden (Silkens in prep.).

Fig.12 Brede dubbele muur aan de zuidzijde van het voormalige hoofdgebouw. Niet gesloopt of oudere fase?.

In het zuidelijk gedeelte van werkput 1 werden de resten van twee muren aangetroffen (S 2 en 3) (fig. 12). De lagen van de fundamente liepen trapsgewijs tot enkele tientallen centimeters onder maaiveld. De twee zijn vrijwel tegen elkaar aan gebouwd en bevinden zich aan de zuidelijke van het voormalige hoofdgebouw. Uit de bronnen is bekend dat de bovenverdieping van het herenhuis op een later tijdstip, namelijk in de tweede helft van de 19de eeuw, is gebouwd. Hierdoor kan een bredere muur gewenst zijn geweest om het extra gewicht te dragen. Deze veronderstelling was in het veld echter niet aantoonbaar. Bovendien hebben de twee muren een gelijkaardige opbouw van gefragmenteerde rode en gele bakstenen, wat op een gelijktijdige aanleg zou kunnen wijzen. Bij projectie van de funderingen op de kaart van Hattinga en Massol lijkt de ligging toch meer aan te sluiten bij het herenhuis van Hof Elsenoort dan bij de oudere boerderijfase. Ditzelfde geldt ook voor een derde muur (S 8) die op een dieper niveau werd gevonden. Mogelijk kan deze muur wel aan een oudere fase gekoppeld worden, maar het is onduidelijk tot welk gebouw. Op de kaart van Hattinga, die vermoedelijk de situatie voorafgaand aan de verbouwingen van Verelst weergeeft, staat ook een gebouwtje weergegeven. Ter hoogte van het hoofdgebouw

is eveneens bebouwing weergegeven. Mogelijk kan S 8 gekoppeld worden aan een oudere fase die naar aanleiding van de heraanleg van het hof en hoofdgebouw deels verdwenen is. Ook op de kaart van Visscher-Roman (ca. 1650) is op de locatie ook al bebouwing weergegeven. Deze kaart is echter niet gedetailleerd genoeg om een precieze projectie toe te laten. Mogelijk werd in die periode enkel bovengronds gesloopt, in tegenstelling tot de latere grondige afbraak van het 18e-eeuwse hoofdgebouw.

In het uiterste zuiden van WP 1 werd een meer humeus pakket vastgesteld (S 6). De gedetailleerde kaart van Joseph Massol geeft in deze zone een voortuintje weer, mogelijk ommuurd of omgeven door een haag. Mogelijk stemt dit overeen met het humeuze pakket in S 6.

Bij de verdere aanleg van WP 1, werd in de noordelijke helft van de sleuf een ronde put gevonden (S 1) (fig. 13). De inhoud van beer/waterputten kan zeer interessante informatie over de bewoners van het voormalige hof bevatten. Dergelijke contexten van een grote buitenplaats zijn op Walcheren archeologisch nog nooit gedocumenteerd en vormen dan ook een belangrijk aandachtspunt binnen de Walcherse onderzoeksagenda. Omdat de put zich zeer dicht onder het maaiveld bevond en daarom in gevaar zou kunnen komen door schatgraverij of bewerking van het grasveld werd na overleg besloten deze op te graven en de inhoud ervan ex-situ veilig te stellen (zie verder),

Fig.13 Waterput in werkput 1. De bovenzijde van de put bevindt zich onmiddellijk onder het maaiveld. De put behoort tot de fase voorafgaand aan het hof en werd bij de bouw van het herenhuis met ijsselsteentjes dichtgezet.

Werkput 2

De tweede proefsleuf was zo geprojecteerd dat de westelijke en oostelijke muur gevonden zouden worden als deze nog aanwezig zijn. Spoor één van deze sleuf lijkt verband te houden met de westelijke muur, hoewel het spoor ernstig

Fig.14 Roelof daalt langzaam af in de waterput

verstoord was. De oostelijke muur werd in de proefsleuf niet terug gevonden. Her en der zijn wat muurdelen aangetroffen, maar deze bevinden zich mogelijk niet meer in context. Opvallend is de aanwezigheid van enkele kleine poeren in gele ijsselsteen aan de oostelijke zijde van het gebouw. Mogelijk heeft hier een soort veranda met pilaartjes gestaan.

Waterput

De waterput werd zoals gezegd volledig opgegraven, gezien zijn ondiepe ligging en de kans op verstoring in de toekomst.

De put bereikt een diepte van 410 cm onder maaiveld en heeft geen vloer aan de onderzijde. Het betreft dus een waterput. Stratigrafisch gezien zijn er 6 verschillende vullingen te onderscheiden. De bovenste vulling bevat relatief weinig vondsten en wordt aan de onderkant begrensd door een ijsselstenen vloertje. Op basis van het vondstmateriaal onder dit vloertje kon worden bepaald dat de waterput tot in de tweede helft van de 17e eeuw in gebruik moet zijn geweest (zie verder). Het lijkt erop dat de waterput eind 17e/begin 18e voor de bouw van het nieuwe hoofdgebouw door Verelst buiten gebruik is gesteld, dichtgemetseld en overbouwd.

Ook de ligging van de waterput, centraal in het

18e-eeuwse hoofdgebouw, wijst op een vroegere fase. Projectie op de kaart van Hattinga geeft aan dat het de put zich net ten westen van het gebouw moet hebben bevonden, tegen de buitenmuur aan (fig. 15).

Het sediment neemt in de diepte in siltigheid toe tot vulling 6, deze vulling is zeer humeus en bevat de meeste schervenvondsten. Bij 410cm onder maaiveld gaat de onderrand van de put over in de natuurlijke ondergrond. Er is geen duidelijke begrenzing of bodem zichtbaar.

Het gedocumenteerde vondstmateriaal laat niet toe de verschillende vullingen stratigrafisch van elkaar te onderscheiden. Al het materiaal is te dateren in de periode 1600-1700, met andere woorden voorafgaand aan het oprichten van de buitenplaats.

5.2.3 Conclusies

De sloop van het 18e-eeuwse hoofdgebouw van hof Elsenoord is erg grondig gebeurd. Materialen zijn naar alle waarschijnlijkheid gerecycleerd voor gebruik elders. Er zijn geen resten van de buitenmuren van het 18e-eeuwse herenhuis teruggevonden die een eventuele visualisatie mogelijk maken. Wel geeft de verspreiding van witte kalkmortel in de ondergrond een indicatie waar de bebouwing ongeveer heeft gestaan. Deze bevindingen bevestigen het beeld opgetekend op de kaart van Joseph Massol.

In het noordelijk deel van werkput 1 werd een waterput gevonden die op basis van het vondstmateriaal en ligging kan toegewezen worden aan de fase voorafgaand aan het 18e-eeuwse buiten van Verelst. Deze situatie is mogelijk weergegeven op de kaart van Hattinga.

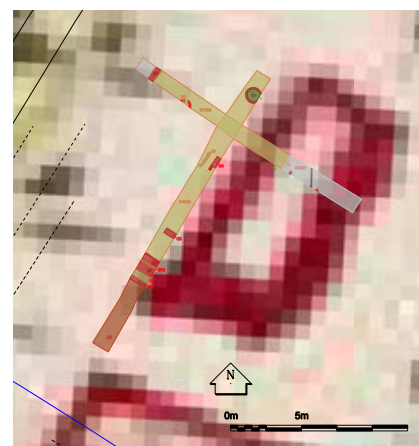

Fig.15 Projectie sleuven op Hattinga.
Bron: Zeeuws Archief, bewerking WAD

6. Vondsten uit 't Hof Elzenoord

A. van Helbergen (ADC ArcheoProjecten)

6.1 Inleiding

In 2009 werd in het kader van het project 'Verborgene Buitens' van de Stichting Landschapsbeheer Zeeland door de Walcherse Archeologische Dienst (WAD) een bureauonderzoek en een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op het terrein van de voormalige, 18e-eeuwse buitenplaats Elsenoord. Doel was het opstellen van een verwachtingsmodel voor aanwezigheid en de mate van conservering van de archeologische resten van de buitenplaats en zijn mogelijke voorgangers. Een van de onderzoeksvragen was het in kaart brengen van de ligging van de fundamenten van het buiten. Hiertoe werd in een kruisvorm een tweetal sleuven gegraven. Aan de noordelijke zijde van een de proefsleuven (werkput 1) werd een waterput aangetroffen. Daarnaast zijn een aantal (uitbraaksporen van) funderingen aangetroffen.

Bij de aanleg van het vlak en uit de waterput werd onder meer een aantal scherven van gebruiksaardewerk gevonden (vondstnummers 3, 6, 7 en 9). Zowel in het vlak als in de waterput zijn daarnaast fragmenten van wit Delftse tegels met een blauwe beschildering (zogenaamde "kinderspeeltjes") aangetroffen, naast resten van plavuizen, kleipijpen, glas, metaal en bot.

De genoemde aardewerkvondsten zijn onder supervisie van Sebastiaan Ostkamp door Allard van Helbergen gedetermineerd volgens de standaard van het zogenaamde "Deventer-systeem". Op dit instrument zal hieronder nader worden ingegaan. Alle glas- en keramiekvondsten zijn ingevoerd in de standaard glas- en aardewerktabel, zoals die door ADC ArcheoProjecten wordt gehanteerd. Het botmateriaal is gedetermineerd door Kini Esser, terwijl Carola Nooijen (allen ADC ArcheoProjecten te Amersfoort) de metaalvondsten determineerde.

6.2 Het "Deventer systeem"

Om de keramiek- en glasvondsten die uit de buitenplaats Elsenoord verzameld zijn te kunnen vergelijken met vondsten die elders in ons land tevoorschijn kwamen en nog zullen komen, is het noodzakelijk dat ze typologisch op een standaard wijze worden ingedeeld en beschreven. In 1989 is om tot een dergelijke standaard te

komen het zogenaamde 'Deventer-systeem' geïntroduceerd. De doelstellingen van dit systeem zijn meervoudig. Enerzijds kunnen met behulp van dit instrument op een snelle en eenvoudige wijze laat- en postmiddeleeuwse keramische en voorwerpen en glas worden beschreven en in een database worden ingevoerd. Anderzijds ontstaat door deze manier van werken gaandeweg een steeds groter wordende referentiecollectie voor de beschrijving van vondstgroepen uit de genoemde periodes. Daarnaast kan op basis van de aan dit systeem gekoppelde inventarislijsten van de beschreven vondstgroepen statistisch onderzoek worden verricht naar het bij de diverse sociale lagen behorende aardewerk- en glasbestanddeel van de huisraad. Zo kunnen bijvoorbeeld regionale verschillen in beeld worden gebracht. Op dit moment bestaat reeds een aanzienlijke reeks van aan deze standaard gekoppelde publicaties.

De classificatie van aardewerk en glas met behulp van het Deventer-systeem volgt een vast stramien. Eerst worden de vondsten per vondstcomplex naar de daarin voorkomende baksels/materiaalsoorten uitgesplitst. Vervolgens worden per baksel of materiaalsoort aan de individuele objecten codes toegekend. Op basis hiervan is een tellijst van het minimum aantal exemplaren (MAE) samengesteld. De aan de verschillende voorwerpen toegekende codes bestaan uit de drie volgende elementen: het baksel of de materiaalgroep (glas), het soort voorwerp en een op het specifieke model betrekking hebbende typenummer. Zo krijgt een pispot van roodbakend aardewerk de codering: r(ood bakkend aardewerk)-pis(pot)-gevolgd door een typenummer (bijvoorbeeld r-pis-5). Dit typenummer is uniek voor een bepaalde vorm. Wanneer een model nog niet eerder is beschreven, krijgt het een nieuw typenummer dat vervolgens in een centraal bestand wordt opgenomen. Door middel van de aan de voorwerpen toegekende codes kunnen deze vergeleken worden met soortgelijke objecten die eerder binnen het Deventer-systeem zijn gepubliceerd.

6.3 Keramiek

6.3.1 Algemene beschrijving

De gedetermineerde *keramische vondsten* uit het proefsleuvenonderzoek op de buitenplaats Elsenoord bestaan uit 74 scherven die afkomstig zijn van tenminste 31 stuks (MAE) gebruiks aardewerk.

De keramiekvondsten bestaan louter uit losse scherven en in slechts één geval kon een profiel gereconstrueerd worden. Bij zeventien vondstnummers was het mogelijk de vorm - en daarmee functie - van een voorwerp vast te stellen. De inhoud van de resterende twaalf vondstnummers was niet op vorm te determineren. Hier restte slechts de mogelijkheid om te komen tot een datering.

De vondsten bestaan uit scherven van rood- en witbakkend aardewerk, geglaazuurd steengoed, faience, majolica, Weser aardewerk en Chinees porselein. Dit alles zoals eerder werd opgemerkt zeer fragmentarisch, vaak bleef niet meer van een voorwerp bewaard dan een of twee scherfjes.

De vondsten zijn vanaf het derde kwart van de 16e tot in de eerste helft 17e eeuw te dateren. Alle op vorm te determineren vondsten hebben een functie gehad die samenhangt met het voorbereiden of nuttigen van spijzen en drank.

6.3.2 Bakselsoort, vorm, functie en herkomst per vondstnummer

In vijf vondstnummers is *geglaazuurd steengoed* aangetroffen. De scherven zijn afkomstig van een drietal kannen, naast wat onbepaalde scherven. Al dit materiaal is uit het Duitse Rijnland afkomstig.

Het *roodbakkend aardewerk* is afkomstig uit veertien vondstnummers en vormt daarmee de grootste groep. Het betreft resten van een viertal grappen, twee deksels, een bord en een kom, naast zes vondstnummers met een niet nader te determineren inhoud. Een drietal scherven is gedecoreerd met slib. De herkomst van het roodbakkende aardewerk is lokaal of West-Nederlands met uitzondering van een met slib versierde scherf die uit Friesland afkomstig.

Het witbakkend aardewerk is afkomstig uit slechts één vondstnummer. Het betreft een scherfje van een 17e-eeuws, groen geglaazuurd vergiet. De

herkomst is West-Nederlands.

Een drietal vondstnummers bevatten vier *majolica* scherven, eveneens van West-Nederlandse oorsprong. Een van deze scherven is afkomstig van een bord, dat met een blauw, groen en bruin bloemmotief gedecoreerd is geweest. Een andere majolica scherf is in blauw beschilderd met een Chinees Wanli randmotief en zal behoord hebben tot een in Chinese stijl versierde majolica kom of bord.

Drie vondstnummers bevatten *faience* scherven waaronder twee witte borden van West-Nederlandse - misschien Delftse - oorsprong te herkennen zijn.

Twee mogelijk bij elkaar behorende *porseleinen* scherfjes met blauw wit, niet nader te herkennen, gestileerd motief zijn de resten van een Chinees bord.

In het totaal van de vondsten valt een niet nader te determineren scherf uit het *Duitse Wesergebied* uit de toon.

Zoals reeds opgemerkt hebben alle qua vorm te determineren vondsten een functie gehad die samenhangt met het voorbereiden of nuttigen van spijzen en drank.

De keramische vondsten zijn alle te dateren in de laatste kwart van de 16e en de eerste helft van de 17e eeuw.

6.4 Glas

6.4.1 Algemene beschrijving

Het *glas* bestaat uit zestien scherven van minimaal twee stuks glaswerk en één stuk vensterglas. Ook het glaswerk was bestemd voor het nuttigen van drank. Het glaswerk is in de 17e eeuw te dateren.

6.4.2 Vorm, functie en herkomst per vondstnummer

De glasvondsten zijn uit slechts drie vondstnummers afkomstig. Onder de scherven bevinden zich de complete bodem en een aantal wandscherven van een zogenaamde kometenbeker. Verder zijn er (minimale) resten van een kelkglas en een stukje groen vensterglas

aangetroffen.

De herkomst van het kometenglas is mogelijk Nederlands. De resten van het kelkglas zijn te gering om een vorm of een herkomst te kunnen bepalen.

De glazen zijn in de 17e eeuw te plaatsen, waarbij de kometenbeker in de tweede helft van de 17e eeuw te dateren valt. Het glaswerk had de functie van tafelgoed.

6.5 Metaal, pijpen, bouw materiaal en bot

De waterput bevatte naast keramiek en glas ook een aantal *metaalvondsten*, waaronder 35 ijzeren spijkers, een dubbelovale gespbeugeltje van een niet nader bepaalde koperlegering en een ijzeren pen met daaraan een oog. Het gespbeugeltje is 16e- of 17e-eeuws.

Daarnaast zijn verschillende pijpenstelen, blauw witte Delftse tegels, plavuizen, stukken dakpan en bot aangetroffen. De Delftse *tegels* tonen zogenaamde kinderspeeltjes, waarop kinderen spelen met een diablo, een bal en een tol, terwijl één tegel vechtende kinderen toont. De kinderspeeltjes zijn in de 17e eeuw te dateren.

Het *botmateriaal* uit de waterput bestaat uit twee ribben van een groot zoogdier (waarschijnlijk rund). Verder is er een mosselschelp aangetroffen.

Ook bij de aanleg van de vlakken zijn resten van 'Delftse' tegeltjes aangetroffen. Daarnaast zijn een randfragment van een gietijzeren kookpot (driepotigmethaakoren), pijpensteeltjes, 26 ijzeren spijkers, een gebroken ijzeren deurbeslag, een stukje onbewerkte vuursteen en bot gevonden. Ook nu tonen de tegels kinderspeeltjes, en wel bikkellende en kolfende kinderen. De pijpenstelen en de tegels zijn 17e-eeuws. De kookpot is als 17e- of 18e-eeuws te dateren.

Het *bot* bestaat uit een kies (M3) uit de onderkaak van een rund, het middenvoets / -handsbeentje van een varken (< 2 jaar), twee ribfragmenten van een middelgroot zoogdier (varken of schaap), de teenkoot van een varken en twee fragmenten van het schouderblad van een varken (< 1 jaar).

6.6 Waterput

Het rapport Elsenoord opgespoord maakt melding van een zestal vullingen in de waterput. In het vondstmateriaal is dit onderscheid echter niet te maken. De vondsten uit de waterput zijn alle te dateren in de periode 1600-1700 zonder opvallende uitschieters naar boven of naar onder.

6.7 Conclusie

Historische bronnen leren dat in ieder geval vanaf 1678 een boerderij op de plaats van de latere buitenplaats Elsenoord heeft gestaan. Het is zeer wel mogelijk dat deze boerderij voorafgegaan is door een laatmiddeleeuwse voorganger. In de periode tussen 1705 en 1717 werd de toenmalige boerderij voor de aanleg van het buiten Elsenoord gesloopt. Het 18e-eeuwse landhuis werd op zijn beurt in 1879 gesloopt en het sloopmateriaal werd gebruikt voor de aanleg van de marechausseekazerne te Westkapelle (zie hoofdstuk 3).

Het puin van de oorspronkelijke boerderij is bij de bouw van de buitenplaats in de 17e eeuw waarschijnlijk grotendeels afgevoerd of herverwerkt. Slechts een beperkte hoeveelheid huisvuil en bouwpuin bleef verspreid over het nieuwe bouwterrein achter, terwijl de waterput van de gesloopte boerderij werd volgestort en afgesloten. Op het geëgaliseerde bouwterrein, waarin de gedempte waterput zich bevond, werd daarna de buitenplaats aangelegd en raakte de waterput overbouwd (fig.11). In 1879 werd het terrein na de sloop grondig opgeschoond, waarbij bruikbare sloopmaterialen werden hergebruikt voor de bouw van de marechausseekazerne in Westkapelle. In de jaren zeventig van de 20e eeuw werd de bovenste halve meter van het terrein afgegraven, waarbij mogelijk nog een deel van de slooprestanten verdwenen.

De vondsten uit de werkputten en de waterput dateren hoofdzakelijk uit het laatste kwart van de 16e en de eerste helft van de 17e eeuw. Dit betekent dan ook dat de bij het proefsleuvenonderzoek gedane vondsten niet aan de buitenplaats, maar eerder aan de voorafgaande boerderij toegeschreven moeten worden. De simpele vondsten sluiten voor wat betreft hun aard ook beter aan bij de inventaris van een boerderij, dan die van een buitenplaats, hoewel het aantal vondsten te gering is om harde uitspraken te kunnen doen.

7. Botanische macroresten

---

dr. J.A.A. Bos, drs. M.T.I.J. Bouman & drs. C. Moolhuizen (ADC ArcheoProjecten)

7.1 Inleiding

In 2009 werd binnen het kader van het project Verborgen buitens van de Stichting Landschapsbeheer Zeeland door de Walcherense Archeologische Dienst (WAD) een bureauonderzoek en een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op het terrein van de voormalige, 18e eeuwse buitenplaats Elsenoord. Doel was het opstellen van een verwachtingsmodel voor aanwezigheid en de mate van conservering van de archeologische resten van de buitenplaats en zijn mogelijke voorgangers. Een van de onderzoeksvragen betrof de mogelijkheid van het vaststellen van de ligging van de fundamenten van het buiten. Hiertoe werden een tweetal sleuven in kruisvorm gegraven. In een van de proefsleuven (werkput 1) werd aan de noordelijke zijde een waterput aangetroffen.

Van het onderzoek zijn drie monsters gewaardeerd op botanische macroresten. Het ging om de vondstnummers 11, 11E en 12. Hierbij is gekeken of de monsters geschikt waren voor eventuele verdere analyse.

7.2 Methoden

De monsters voor botanische macroresten, vruchten en zaden zijn in twee volumes verdeeld. Een volume van 0.5 liter is gezeefd over een zeef met een maaswijdte van 0.25 mm en 4.5 tot 7,5 liter sediment is gezeefd over een zeef met

een maaswijdte van 0.5 mm. Deze fracties zijn vervolgens bekeken onder een binoculair met een vergroting van maximaal 40x. Hierbij is globaal gekeken naar de aanwezige plantensoorten en de conserveringstoestand van de macroresten. Daarnaast is gekeken naar de aanwezigheid van houtskool, aardewerk en andere archeologische vondsten. Vervolgens is op basis van dit beeld een advies gegeven in hoeverre deze monsters geschikt zijn voor verdere analyse.

7.3 Resultaten

Van alle monsters zijn de belangrijkste bevindingen in tabel 1 en 2 weergegeven (bijlage 4).

Monster 11 bevatte enkele resten van verkoolde graankorrels en waarschijnlijk een onverkoold fragment van schijnraket (*Erucastrum gallicum*). Het graan was te slecht geconserveerd om gedetermineerd te kunnen worden. Monsters 11E en 12 bevatten geen resten van zaden of andere botanische resten. Wel bevatten de monsters alle drie houtskool.

7.4 Conclusies en aanbeveling

De monsters 11, 11E en 12 van 't Hof Elsenoord, Vrouwenpolder bevatten alle weinig tot geen botanische macroresten. Verder analyse van de monsters wordt niet aangeraden.

8. Conclusies en aanbevelingen

8.1 Conclusies

Het bureau- en proefsleuvenonderzoek heeft geleid tot de volgende beantwoording van de onderzoeksvragen, waarbij de conclusies en het advies zijn weergegeven:

Kan er op basis van reeds bekende gegevens een stratigrafie voor het plangebied worden opgesteld?

In het onderzoek naar het Kanunnikenklooster door het ADC wordt een stratigrafie beschreven tot 150 cm onder maaiveld. Het gaat hier om het Laagpakket van Walcheren, die is ingedeeld in de Formatie van Naaldwijk. Deze afzettingen dateren van de middeleeuwen. Omdat het Kanunnikenklooster vlakbij Elzenoord heeft gestaan, en ook gelijktijdig zullen zijn geweest, valt eenzelfde stratigrafie voor Elzenoord te verwachten.

De resten/fundamenten van het buitenverblijf zullen heel waarschijnlijk binnen de eerste 150 cm onder het maaiveld gevonden worden.

Zijn in de ondergrond de archeologische resten van het hoofdgebouw van Hof Elsenoort aanwezig? Zo ja, wat is de precieze aard en locatie van deze ondergrondse resten?

Bij de sloop van het 18e-eeuwse hof werd de bebouwing grondig gesloopt. Het bouw materiaal werd vervolgens vermoedelijk hergebruikt bij de bouw van de Marechaussee Kazerne te Westkapelle.

Tijdens het proefsleuvenonderzoek vastgesteld dat de funderingen van het herenhuis nagenoeg volledig verdwenen waren. De verspreiding van kalkmortel in de ondergrond geeft wel een goede indicatie van waar de bebouwing zou zijn geweest.

Opvallend is dat nagenoeg al het vondstmateriaal afkomstig lijkt te zijn uit de periode voorafgaand aan de buitenplaats. Het materiaal is erg

gefragmenteerd en verspreid, wat kan duiden op verstoringen. Het ontbreken van vondstmateriaal uit de periode van het hof zelf is opvallend. Mogelijk werd al het materiaal grondig verwijderd bij de sloop of is een deel van het materiaal bij een afgraving in de jaren '70 van de vorige eeuw in de gracht beland.

Wat is de mate van conservering van de sporen en structuren?

Omdat het hof afgebroken is en de resten zijn doorverkocht voor nieuwbouw elders, was te verwachten dat er van het hof niet veel meer overgebleven zou zijn. Dit werd bevestigd door het proefsleuvenonderzoek. De mate van conservering is laag te noemen.

Van de waterput, die tot de fase voorafgaand aan het hof behoort, was enkel de bovenbouw verdwenen. Onder maaiveld was de put nog volledig intact. Aan de zuidelijke zijde van WP 1 werden ook nog enkele vrij intacte funderingen gevonden. Een deel hiervan (S2 en S3) lijkt zich in lijn te bevinden met het gesloopte hoofdgebouw van het hof en kan dus mogelijk aan de sloop ontsnapt zijn. De mogelijkheid bestaat ook dat het om een oudere fase gaat. Een ander deel (S8) ligt op een dieper niveau en behoort vermoedelijk toe aan de fase voorafgaand aan het hof.

Kan er ondanks de beperkingen van behoud in situ een fasering tussen verschillende sporen, structuren en vondsten aangebracht worden en hoe luidt deze? Is er sprake van continu gebruik van hetzelfde hoofdgebouw en wat is de relatie van eventuele structuren met de nog bestaande bebouwing?

Tijdens het onderzoek werden twee duidelijke fasen onderscheiden: het rigoureuze gesloopte 18e-eeuwse hoofdgebouw van hof Elsenoort en de 17e-eeuwse boerderij die er daarvoor stond. De eerste fase is herkenbaar aan de hand van enkele uitbraaksleuven en een groot spoor van kalkmortel dat de contouren van het voormalige

hoofdgebouw lijkt af te bakenen. De oudere fase wordt met name duidelijk door de goed geconserveerde waterput aan het noordelijke eind van WP 1. Ook in het zuidelijke deel van deze werkput werd op een dieper niveau nog muurwerk aangetroffen dat mogelijk tot deze 17e-eeuwse voorganger behoort.

Twee goed geconserveerde dubbele muren in dit zuidelijk deel van WP 1 zijn moeilijker te interpreteren. Op basis van het niveau waar ze zich bevinden en afgaande op de projectie van de kaart van Massol op de huidige topografie lijken ze tot de fase van het Hof te behoren. De goede conservering roept echter vragen op gezien de rigoureuze sloop van de rest van het gebouw. De mogelijkheid bestaat dus dat ze toch tot een oudere fase behoren en op die manier aan de sloop ontsnapt zijn.

De waterput behoort met zekerheid tot een oudere fase. De gebouwen hiervan zijn mogelijk weergegeven op de kaart van Hattinga. Toen deze bebouwing begin 18e eeuw moest wijken voor de aanleg van het Hof heeft men de waterput (uit stabiliteitsoverwegingen?) laten zitten en dichtgemetseld met een bakstenen vloertje.

Zijn er sporen van de indeling en eventueel specifieke functie van de ruimtes binnen het gebouw terug te vinden?

Binnen de zone met kalkresten werden enkele gefragmenteerde één-steens muurtjes aangetroffen. Mogelijk behoren zij tot een binnenruimte in het hoofdgebouw. Ze zijn echter niet te koppelen aan een specifieke functie. Enkele kleine vierkante bakstenen poertjes aan de oostelijke zijde van het gebouw zouden kunnen wijzen op een soort open galerij of veranda.

Zijn er op basis van het onderzoek uitspraken te doen over de materiële cultuur en de leefomstandigheden van de bewoners?

Het vondstmateriaal behoort hoofdzakelijk tot de periode laatste kwart 16e-eerste helft 17e eeuw en is eerder toe te schrijven aan de periode voorafgaand aan de periode van de buitenplaats. Het gaat om eenvoudig materiaal dat samenhangt met de bereiding en het nuttigen van spijzen

en drank. Het vondstcomplex past binnen de inventaris van een boerderij.

In welke mate zijn deze waarden reeds verstoord door recente graafwerkzaamheden?

De sloop van het gebouw eind 19e eeuw lijkt niet alleendebovengrondse, maar ook de ondergrondse resten te hebben verwijderd. Het aangetroffen vondstmateriaal is zeer gefragmenteerd en van het materiaal uit de periode van de buitenplaats lijkt er weinig bewaard te zijn.

Een mogelijke verklaring kan gezocht worden in een afgraving van de bovenste halve meter van het terrein in de jaren '70 van de vorige eeuw. De afgegraven grond werd gebruikt voor het (deels) dempen van de gracht. De aanleg van een coaxkabel en een gasleiding hebben de site lokaal in geringe mate verstoord.

8.2 Aanbevelingen

De opzet van het onderzoek is het visualiseren van elementen van het voormalige buiten. Het proefsleuvenonderzoek toonde aan dat er van het hoofdgebouw van het buiten nauwelijks tastbare sporen zijn overgebleven. Wel was het mogelijk de contouren van dit gebouw vast te stellen en de precieze ligging ervan te bepalen. Een optie zou dus zeker zijn deze contour door middel van non-destructieve elementen (beplanting, grindpad,...) terug te brengen.

Bijkomend zou de aangetroffen waterput uit de fase voorafgaand aan de buitenplaats weer in ere hersteld kunnen worden. De ondergrondse resten van deze put zijn goed geconserveerd en de inhoud werd goed gedocumenteerd. Het terugbrengen van dit element moet echter met enige omzichtigheid gebeuren. Het terugbrengen van verschillende bewoningsfases op eenzelfde locatie kan tot verwarring leiden en een anachronistisch beeld. Aan de andere kant vormt net deze benadering een boeiende insteek voor het aantonen van de lange geschiedenis die deze buitens in veel gevallen wel hadden.

Literatuur

- BENNEMA J. & VAN DER MEER K., 1952. De Bodemkartering van Nederland. Deel 12, Walcheren. Wageningen, Stichting voor Bodemkartering.
- BERENDSEN H.J.A., 2000. *Landschappelijk Nederland*. Assen.
- CRUCQ P., 1997. Walcheren 1943-1944. *Fotoverkenning & bombardementen. 'Alone above all'*. Goes.
- Handleiding Programma's van Eisen Zeeland. Middelburg, 2004
- FISCHER M.M. 1997. *Holocene evolution of Zeeland (SW Netherlands)*. Mededelingen Nederlands Instituut voor toegepaste wetenschappen TNO. Nr. 59, Haarlem.
- KOEMAN, C. en VISSER J.C., 1992. *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer*. Aalsmeer, Map 7 Nederland Zeeland
- Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), Versie 3.1., 2006. Zoetermeer, College voor de Archeologische kwaliteit.
- MULDER F.J., 2003. De ondergrond van Nederland. Houten/Groningen, Wolters-Noordhoff bv.
- Nota Archeologische Monumentenzorg Walcheren, 2008. Middelburg.
- TICHELMAN, G. e.a., 2004. Definitief archeologisch onderzoek naast het Kanunnikenklooster te Veere-Vrouwenpolder. ADC rapport 237. ADC Amersfoort
- Topografische kaarten en plattegronden van de Hattinga's 1724-1755, Map 10, Kaarten van Walcheren, 1:12.000
- VAN DEN BROEKE, M., 2001. Jan Arends. Buitenplaatsen op Walcheren. Aangangsel: leven en werken van Jan Arends (1738-1805). Alphen aan de Rijn.
- VAN RUMMELEN F.F.F.E., 1997. Toelichting bij de Geologische kaart van Nederland: 1:50.000. Blad Walcheren. Tweede druk, Haarlem, Rijks Geologische Dienst.
- VOS, P.C. & R.M. VAN HEERINGEN, 1997. *Holocene geology and occupation history of the Province of Zeeland (SW Netherlands)*. In: FISHER M.M. (ed.). Mededelingen Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, Nr. 59. Holocene evolution of Zeeland (SW Netherlands). Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, Haarlem.
- WEERTS H, CLEVERINGA P, WESTERHOFF W. & VOS P., 2006. *Nooit meer: Afzettingen van Duinkerke en Calais*. In Archeobrief. Methoden en Technieken, pp. 28-34.

Bijlage 1 - Sporenlijst

werkput	Spoor	vlak	vak	hoogte m NAP	vorm in vlak	vulling nr	kleur	textuur	inclusies	dikte	vorm in coupe	relaties	interpretatie	opmerkingen
1	1	1		+ 1,22	rond	1	brgr	Zs2	puinfjes	0,34	vlak		waterput	dichtgemaakt met bst vloertje
1	1	1		+ 0,88	rond	2	grbr	Zs2	HK	0,14	vlak		waterput	
1	1	1		+ 0,74	rond	3	dbrgr	Zs2	beetje puin	0,12	vlak		waterput	
1	1	1		+ 0,62	rond	4	dbrgr	Zs3	beetje puin	0,12	vlak		waterput	
1	1	1		+ 0,50	rond	5	lbr	Zs2	veel kalkmortel, tegelpuin	0,42	vlak		waterput	
1	1	1		+ 0,08	rond	6	dbrgr	Zs3		0,8	vlak		waterput	geen bodem in put
1	2	1		+ 1,15	lineair	1	ge/ro	bst		min 0,60	vlak		muur	geen verband, verglaasde frag.; 23x11x5cm
1	3	1		+ 1,14	lineair	1	ge/ro	bst		min 0,60	vlak		muur	geen verband, verglaasde frag.; 23x11x5cm
1	4	1		+ 1,18	onregel.	1	ge	bst		0,15	vlak		vloer?	restant bst vloer/fussenmuur (1 laag bewaard)
1	5	1		+ 1,24	lineair	1	ro	bst		0,15	vlak		vloer?	restant bst vloer/fussenmuur (1 laag bewaard); 10 x10x4,5cm
1	6	2		+ 0,52	onregel.	1	dbr	Zs2		0,3	vlak		laag	beetje AW, weinig puin
1	7	1		+ 0,94	onregel.	1	ro	bst		0,15	vlak		laag	puinlaagje
1	8	2		+ 0,52	lineair	1	ro/ge	bst		min 0,30	vlak	ouder dan S2 en S3	muur	halve moppen; geen verband; 13x11x5cm
1	1000	1		+ 1,00	onregel.	1	dgrbr	Kz3	kalkmortel, puinfjes		onregel.		laag	kreek
1	1001	2		+ 0,65	onregel.	1	brgr	Zs1			onregel.	synchroon S8	laag	
1	1002	2		+ 0,65	onregel.	1	grbr	Zs3			onregel.	synchroon S8	laag	
2	1	1		+ 1,09	lineair	1	ro	bst			onregel.		uitbraak	uitbraakresten muur
2	2	1		+ 1,06	onregel.	1	ro	bst			vlak		vloer?	restant bst vloer/fussenmuur (1 laag bewaard); 22x21,5x8,5cm
2	3	1		+ 1,04	rechth.	1	ge	bst			vlak		poer	bst poertje (jesselsteen); 15x7x3cm
2	4	1		+ 1,09	rechth.	1	ge	bst			vlak		poer	bst poertje (jesselsteen); 15x7x3cm
2	999	1		+ 1,09	lineair	1	ge						gasleiding	
2	1000	1		+ 1,09	onregel.	1	dgrbr	Kz3			onreglm.			
2	1001	1		+ 1,04	onregel.	1	dgrbr	Kz3			onreglm.			

Bijlage 2 - Splitslijst vondsten

VNR	werkput	Spoor	Vlak	Vak	Vulling	Inhoud	Aantal	Gewicht	Datum	Vondst omst.	Opmerkingen
1	1	6	1	1	1	AW	9		7-7-2009	aanleg vlak	
1	1	6	1	1	1	Bot	1		7-7-2009	aanleg vlak	
2	2		1	2		AW	1		7-7-2009	aanleg vlak	
2	2		1	2		BW	1		7-7-2009	aanleg vlak	
3	1	1	1	1	1	AW	2		7-7-2009	waterput	
3	1	1	1	1	1	Bot	1		7-7-2009	waterput	
3	1	1	1	1	1	KP	6		7-7-2009	waterput	
3	1	1	1	1	1	MT	4		7-7-2009	waterput	oa gespje?
3	1	1	1	1	1	SCH	1		7-7-2009	waterput	
4	1	2,3	1		1	AW	6		7-7-2009	aanleg vlak	
4	1	2,3	1		1	BW	3		7-7-2009	aanleg vlak	
4	1	2,3	1		1	MT	2		7-7-2009	aanleg vlak	
5	1	1	1		3	AW	7		7-7-2009	waterput	
5	1	1	1		3	Bot	3		7-7-2009	waterput	
5	1	1	1		3	GLS	2		7-7-2009	waterput	
5	1	1	1		3	KP	11		7-7-2009	waterput	
5	1	1	1		3	MT	10		7-7-2009	waterput	
5	1	1	1		3	VST	1		7-7-2009	waterput	
6	1	1	1		6	AW	6		7-7-2009	waterput	
6	1	1	1		6	Bot	2		7-7-2009	waterput	
6	1	1	1		6	BW	35		7-7-2009	waterput	vnl wandtegels
6	1	1	1		6	GLS	3		7-7-2009	waterput	
6	1	1	1		6	KP	1		7-7-2009	waterput	
6	1	1	1		6	MT	10		7-7-2009	waterput	
7	1	1	1		6	AW	20		8-7-2009	waterput	
7	1	1	1		6	BW	1		8-7-2009	waterput	
7	1	1	1		6	KP	2		8-7-2009	waterput	
7	1	1	1		6	MT	1		8-7-2009	waterput	
8	1	1	1		4	AW	11		8-7-2009	waterput	
8	1	1	1		4	Bot	2		7-7-2009	waterput	
8	1	1	1		4	BW	5		7-7-2009	waterput	
8	1	1	1		4	GLS	2		7-7-2009	waterput	
8	1	1	1		4	MT	6		7-7-2009	waterput	
9	1	1	1		5	AW	12		7-7-2009	waterput	
9	1	1	1		5	BW	4		7-7-2009	waterput	
9	1	1	1		5	MT	3		7-7-2009	waterput	
10	1	1	1		5	AW	18		7-7-2009	waterput	
10	1	1	1		5	Bot	1		7-7-2009	waterput	
10	1	1	1		5	BW	7		7-7-2009	waterput	
10	1	1	1		5	GLS	4		7-7-2009	waterput	
10	1	1	1		5	MT	31		7-7-2009	waterput	waarvan 30 spijkers
10	1	1	1		5	SCH	1		7-7-2009	waterput	
11	1	1	1		4	MA			7-7-2009	waterput	ecomonster, 2 zakken
12	1	1	1		6	MA			7-7-2009	waterput	ecomonster

Bijlage 3 - Uitwerking vondstmateriaal

YVNR	INHOUD	ABR_ALG	NR	BEGIN	EIND	AANTAL	GEWICHT	MAE	MATEN_DS	BAKSEL	BAKSEL	YORM	TYPE	BODEM	OPPERVL	ADDITIE	NAAM	HERKOMST	OPMERKING		
1	AWG	KER	1	1600	1700	5	134	2	-/-	r	roodbakend aardewerk	gra			loodglazuur		grape	LO			
1	AWG	KER	2	1600	1700	2	67	1	-/-	r	roodbakend aardewerk	dek			loodglazuur		deksel	LO			
1	AWG	KER	3	1600	1700	1	3	1	-/-	m	majolica (witte scherf)	indet			tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig			WN			
2	AWG	KER	1	1650	1700	4	344	1	-/-	s2	steengoed met glazuur	kan	11	bodem ontbreekt	zoutglazuur	verticaal lintoor	spalies	RY	blauw op wit gestileerde versiering		
2	AWG	KER	2	1650	1700	2	15	1	-/-	p	porcelein	bor		standing	velspaagglazuur		bord	CH			
2	AWG	KER	3	1650	1750	1	76	1	35/-	r	roodbakend aardewerk	bor		bodem ontbreekt	loodglazuur; inwendig (uitwendig)		bord	LO	silbversiering op rand		
2	AWG	KER	4	1600	1700	1	132	1	37/-	r	roodbakend aardewerk	dek	8		loodglazuur		deksel	LO			
2	AWG	KER	5	1600	1700	7	374	1	-/-	r	roodbakend aardewerk	gra		bodem ontbreekt	loodglazuur		grape	LO			
2	AWG	KER	7	1600	1700	1	1	1	-/-	we	weser-aardewerk	indet			loodglazuur			LO			
2	BW	KER	6	1600	1700	1	75	1	-/-	w	witbakend aardewerk				loodglazuur; bovenzijde (onderszijde)		tegels	WN	blauw op wit kinderspeeltje		
3	AWG	KER	1	1650	1750	1	27	2	-/-	r	roodbakend aardewerk	indet			loodglazuur			FL	silbversiering		
4	AWG	KER	1	1575	1650	2	22	1	-/-	m	majolica (beige scherf)	bor		standing	tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig		bord	WN	bloemversiering in bruin/groen en blauw op wit		
4	AWG	KER	2	1600	1700	1	1	1	-/-	f	faience (witte scherf)	indet			tinglazuur			WN	bloemversiering blauw op wit		
4	AWG	KER	3	1600	1700	3	41	1	-/-	r	roodbakend aardewerk	indet			loodglazuur			LO			
5	AWG	KER	1	1600	1700	5	46	1	-/-	r	roodbakend aardewerk	indet			loodglazuur			LO			
5	AWG	KER	2	1650	1750	1	13	1	-/-	s2	steengoed met glazuur	indet			zoutglazuur			RY			
5	GLS	GLS	1	1600	1700	2	4	1	-/-	gl	glas	vst					vensterglas			groen	
5	GLS	GLS	2	1650	1700	2	26	1	5/-	gl	glas	bek	29	opgestoken voeting, pontilmerk		opgesmolten gekanelde glasdraad	kometenbeker			kleurloos	
6	AWG	KER	1	1600	1700	5	81	1	-/-	r	roodbakend aardewerk	indet			loodglazuur	lintoor		LO			
6	AWG	KER	2	1575	1650	1	6	1	-/-	s2	steengoed met glazuur	kan			zoutglazuur		kan	WW	hoort bij 8-3?		
6	GLS	GLS	1	1650	1700	3	9	1	-/-	gl	glas	bek	29	bodem ontbreekt		opgesmolten gekanelde glasdraad	kometenbeker	NE	kleurloos met blauwe komet. Hoort bij 10-3?		
8	AWG	KER	1	1600	1700	6	66	1	-/-	r	roodbakend aardewerk	indet			loodglazuur			LO			
8	AWG	KER	2	1600	1700	1	15	1	23/-	r	roodbakend aardewerk	kom			loodglazuur		kom	WN	silbversiering op rand		
8	AWG	KER	3	1575	1650	1	11	1	-/-	s2	steengoed met glazuur	kan		bodem ontbreekt	zoutglazuur		kan	WW			
8	AWG	KER	4	1600	1650	1	1	1	-/-	m	majolica (beige scherf)	indet			tinglazuur inwendig, loodglazuur uitwendig			WN	blauw op wit imitatie Wangli		
9	AWG	KER	1	1600	1700	1	15	1	-/-	f	faience (witte scherf)	bord		standing	tinglazuur	lintoor		WN	hoort bij 4-2?		
9	AWG	KER	2	1600	1700	2	7	1	-/-	r	roodbakend aardewerk	indet			loodglazuur			LO			
9	AWG	KER	3	1600	1700	1	7	1	-/-	r	roodbakend aardewerk	indet			loodglazuur; inwendig koperoxide			LO			
9	AWG	KER	4	1600	1700	1	2	1	-/-	w	witbakend aardewerk	lek			loodglazuur; inwendig en uitwendig koperoxide		vergiet	LO			
10	AWG	KER	1	1650	1700	3	200	1	-/-	s2	steengoed met glazuur	kan		bodem ontbreekt	zoutglazuur		spalies	RY	hoort bij 1-1		
10	AWG	KER	2	1600	1700	3	95	1	-/-	f	faience (witte scherf)	bor		bodem ontbreekt	tinglazuur		bord	WN			
10	AWG	KER	3	1600	1700	9	873	1	35/15	r	roodbakend aardewerk	gra	12	poeljes	loodglazuur	twee verticale lintoren	grape	LO			
10	AWG	KER	4	1650	1700	1	4	1	-/-	pi	porcelein	bor			velspaagglazuur		bord	CH	blauw op wit gestileerde versiering. Hoort bij 1-2		
10	GLS	GLS	1	1600	1700	2	7	1	-/-	gl	glas	vst					vensterglas			groen	
10	GLS	GLS	2	1600	1700	1	3	1	-/-	gl	glas	kel		omgeslagen voetrand			kekglas				transparant
10	GLS	GLS	3	1600	1700	6	9	1	-/-	gl	glas	bek	29	bodem ontbreekt		komet	kometenbeker	NE		kleurloos met blauwe komet	

Bijlage 4 - Botanische Macroresten

Tabel 1 resultaten waardering botanische macroresten en zaden.

Legenda: botanisch materiaal = hoeveelheid zaden (O = <20; V = >20); vegetatie = aanwijzingen voor verschillende types vegetatie; kaf = aanwezigheid kaf resten; analyse = geschiktheid voor verdere analyse (N = nee; J = ja); datering = geschiktheid voor ¹⁴C-datering (O=onvoldoende; V = voldoende).

- niet aangetroffen
 +- aanwezig
 + duidelijk aanwezig
 ++ aanwezig in overvloed

Vegetatie (cultuur): Granen, Cultuurgewassen, Groenten en peulvruchten, Kruiden en specerijen, Oliehoudende gewassen, Fruit, Akkers en moestuinen en Ruderaal en betreden plaatsen

Vegetatie (natuurlijk): Graslandplanten, Schorren en kwelders, Heide/veen, Natte struwelen, Oeverplanten en Waterplanten

Monster: Nummer	Botanisch materiaal	Vegetatie (cultuur)			Vegetatie (natuurlijk)	Oever	datering	analyse
		Akker	Mesthoop	Ruderaal /betreden				
11	O	+-	-	-	-	V*	N	
11 ^E	O	-	-	-	-	V*	N	
12	O	-	-	-	-	V*	N	

* Mogelijk dmv

Tabel 2 overige resten aangetroffen in monsters

- niet aangetroffen
 +- aanwezig
 + duidelijk aanwezig
 ++ aanwezig in overvloed

Monster: Nummer	Overige resten					
	HK	Bot	Schelp	Glas	KB	
11	+	+	+	+-	++	
11 ^E	++	+-	+	-	+-	
12	+	-	+	-	+-	

